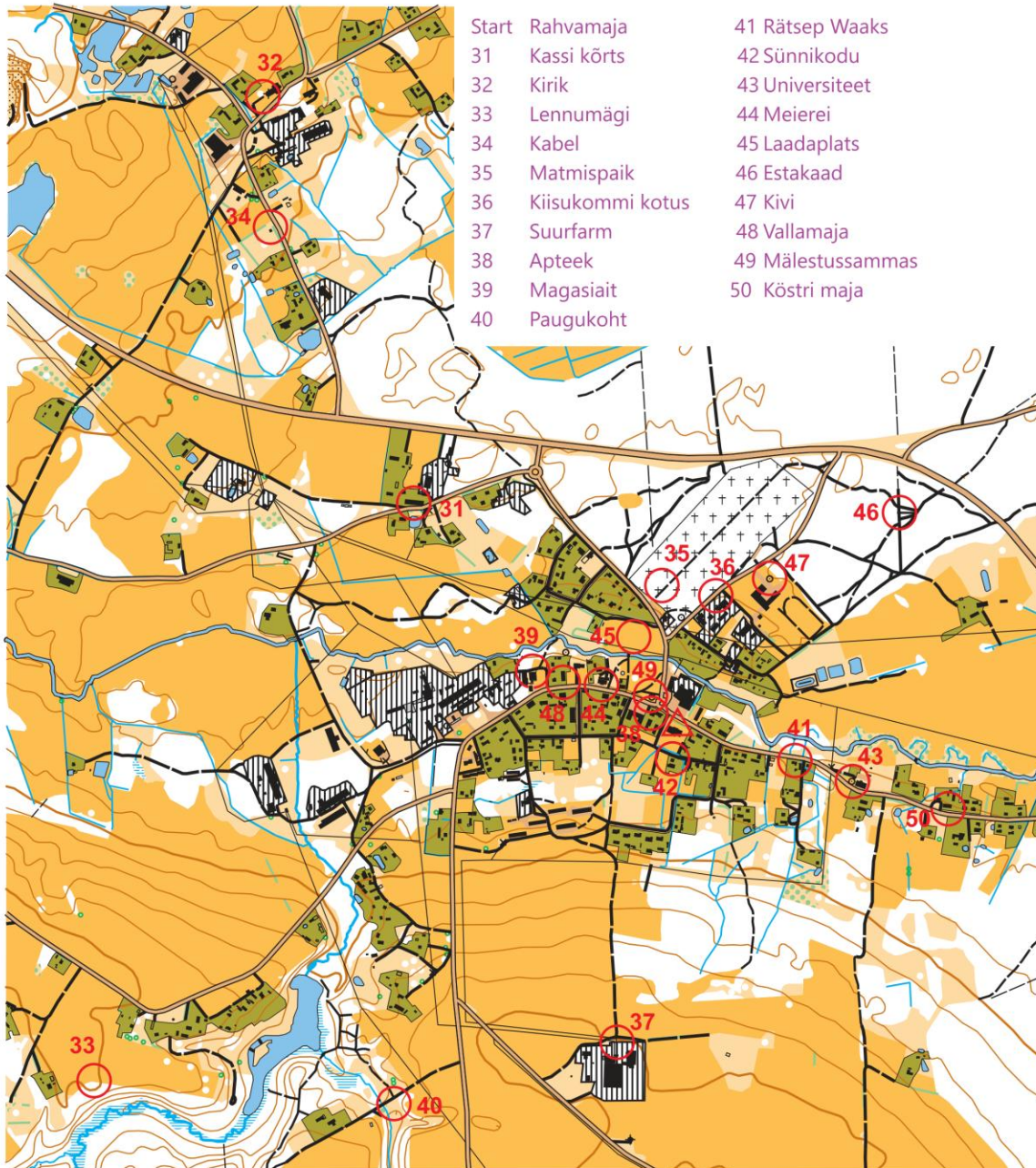

TSIHLOTSMISÕMÄNG

LÖVVÄMI TII UMALÕ PIDOLÕ!

Vastseliina tsihiotsminõ 09.09.2023

1:15 000
h 5 m

Kaart: Lauri Sild / Maa-amet
Rada: Sixten Sild

UMA PIDO

TSIHIOTSMISÕMÄNG

VAHTSÕLIINAN 9.09.2023

31. Kassi kõrts

Kassi kõrts oll' tett Vahtsõliina kerigu ja vallamaja vaihõpääle, Võro liina ja Riia-Pihkva kivitiid kokko viivä tii viirde. Hoonõ' om arvada' peri 18. aastagasaast. 19. aastagasa lõpun oll' kõrdsipidäjäs kiäki Jõgeva. 20. aastagasa edimädsen poolõn tetti huunõn vallalõ Vahtsõliina Kaubatarvitajidõ Ütisuse puut. Ku puut viidi 1920. aastil üle alõvi keskele, anti Kassi kõrdsi hoonõ' Vahtsõliina kandi tiimeistri asokotussõs. Sinnä' lätsi' elämä tiimeistri ja tiihüvlijuht.

Kassi kõrts

Kassi kõrts asus Vastseliina kiriku ja vallamaja vahel Võru linna ja Riia-Pihkva kiviteed ühendava tähtsa maantee ääres. See on arvatavasti 18. sajandi ehitis. 19. sajandi lõpus oli kõrtsipidajaks keegi Jõgeva. 20. sajandi alguses avati majas Vastseliina Kaubatarvitajate Ühisuse kauplus. Kui kauplus viidi 1920. aastatel üle aleviku keskusesse, anti Kassi kõrtsi hoone Vastseliina piirkonna teemeistri asupaigaks. Sinna asusid elama teemeister ja teehöövlijuht.

32. Vahtsõliina kerik ja Soomõ vabatahtlikkõ mälestüstahvli

Vahtsõ EELK Vahtsõliina Pühä Katariina kerigu ehitämisega inneskidse puukerigu asõmõlõ naati pääle 1769. aastagal. Kerik sai valmis kolmõ aastaga. Kerigu ehitämist võtt' iist ja suurõn osan ka tugõsi kerigu patroon, Vahtsõliina mõisaherr Carl Gotthard von Liphart (1719–1792). Kerikut om ildamb mitmõl kõrral ümbre ehitet.

Kerigu idasaina pääl om mälestüstahvli Soomõ vabatahtlikõlõ, kiä kuuli' Eesti iist Vabahussõan.

Vastseliina kirik ja Soome vabatahtlike mälestustahvel

Uue EELK Vastseliina Püha Katariina kiriku ehitamist endise puukiriku asemele alustati 1769. aastal. Kirik valmis kolme aastaga. Kiriku ehitamist alustas ja toetas suures osas kiriku patroon, Vastseliina mõisa omanik Carl Gotthard von Liphart (1719–1792). Kirikut on hiljem mitmel korral ümber ehitatud.

Kiriku idaseinal asub mälestustahvel Soome vabatahtlikele, kes langesid Eesti eest Vabadussõjas.

33. Linnumägi

Ku siist, punkti mant, paarkümmend miitret mõtsa sisse läät, lövvät inneskidse suusahüppemäe asõmõ. Vahtsõliinast õdagu puul olõja Rauba küla mäeveere' olli' talvõl vahtsõliinlasi suusaspordi tegemise lemmikotussõ'. Suusataminõ oll' 1950. aastil seon kandin avvu seen – Vahtsõliina naissuusataja' olli' teedä' üle Eestimaa ja kavvõmbangi.

Ku 1950. aastaga sügüse tetti Vahtsõliina rajuun, naati joba rehekuun ehitämä Raubamäele suusahüppemäke, miä sai valmis samal talvõl.

Tuuaigsõ rajooni aolehe "Kolhoosi Küla" 1953. aastaga 17. urbõkuu numbrist või lukõ': "Mäehüppin tekk' kõgõ pikembä hüppe – 16 m – Lembit Tiganik. 15,5 m pikkudsõ hüppega jäi tööšõs Mart Kadaja."

Lennumägi

Kui siit, punkti juurest, paarkümmend meetrit metsa sisse minna, leiad kunagise suusahüppemäe aseme. Vastseliinast läände jääva Rauba küla kungaste nõlvad olid talvel vastseliinlaste suusaspordi harrastamise lemmikkohad. Suusatamine oli 1950. aastatel siin kandis au sees – olid ju Vastseliina naissuusatajad tuntud üle Eestimaa ja kaugemalgi.

Kui 1950. aasta sügisel moodustati Vastseliina rajoon, hakati juba oktoobris ehitama Raubamäele suusahüppetrampliini, mis valmis samal talvel.

Tollase rajooni ajalehe „Kolhoosi Küla“ 1953. aasta 17. märtsi numbrist võib lugeda: „Mäehüpetes saavutas pikima hüppe – 16 m – Lembit Tiganik. 15,5 meetrise hüppega jäi teiseks Mart Kadaja.“

34. Liphartõ kapõl

Kapõl om Vahtsõliina saksu surnuaian. Kapõl sai valmis sõssama ku kerik (1772). Tuu om ehitet varaklassitsistligun stiilin. Kabõlihe om matõt mõisnikõ Liphartõ pere’.

Liphartõ käen oll’ terve’ Vahtsõliina kihlkund järjest säidse põlvõ. Näide uma oll’ ka Raadi mõis Tarton.

Liphartide kabel

Kabel asub Vastseliina saksa surnuaias. Kabel valmis kirikuga samal aastal (1772). See on üks väljapaistvamaid varaklassitsistlikke maakabeleid, kuhu on maetud mõisnike Liphartide perekond.

Liphartide valduses oli kogu Vastseliina kihelkond järjepidevalt seitse põlve. Neile kuulus ka Raadi mõis Tartus.

35. Mõtsavelli matmispaik

2011. aastagal lövveti Võro lähküst Reedopalost ütishavvast 10 mõtsavelle luu’, kiä olli’ surma saanu Lükkä, Viglasuu ja Puutlipalo lahingin. 2013. aastagal matõti põrmu’ ümbre siiä’ surnuaida. Haudu pääle kujond’ Mati Karmin kivist kuusõ’. Ildamb lövveti Reedopalost viil põrmõ, miä matõti kah taha’. Mälestüsmärgiga mälestedäs ka kõiki noid tapõtuid mõtsavelli, kink põrmõ olõ-õi viil lövvet.

Metsavendade matmispaik

2011. aastal kaevati Võru lähistelt Reedopalust ühishauast välja 10 metsavenna säilmed, kes olid langenud Lükkä, Viglasoo ja Puutlipalo lahingutes. 2013 maeti säilmed ümber siia kalmistule. Haudadele kujundas Mati Karmin kivist kuused. Hiljem leiti Reedopalust veel säilmeid, mis maeti samuti siia. Monumendiga mälestatakse ka neid langenud metsavendi, kelle säilmeid pole veel leitud.

36. Kompvegivabrik

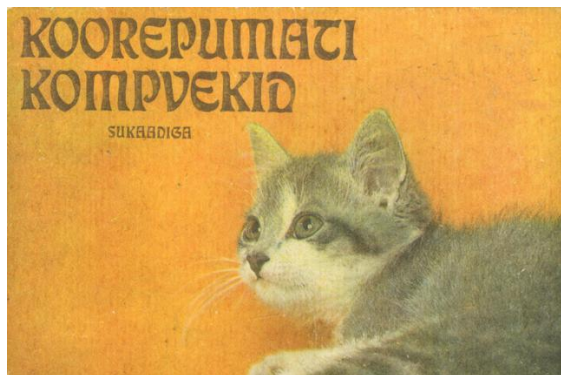
Ineskidsen leevätüüstüsen tüüt' aastil 1986–1993 Vahtsõliina kompvegivabrik. Sääl tetti originaalretsepti perrä koorõpumadi kompvekke, niikutsut Kiisu-kommõ. Tuu oll' väega populaarnõ kaup ja sakõstõ võisõ kommõ saia' õnnõ leti alt.

Koorõpumadi kompvekke seen olli' vesi, kondenspiim, tsukõr, koorõvõi, kardohkasirop, sukaat (tsitroni vai apõlsiini), vanilliessents, konjak, piirõtus (panti mano nuhe, maigu ja püsümise jaoks).

Kommivabrik

Endises leivatööstuses töötas aastatel 1986–1993 Vastseliina kommivabrik. Siin valmistati originaalretsepti järgi koorepumadi kompvekke, nn Kiisu-komme. See oli väga populaarne kaup ja sageli võis komme saada ainult leti alt.

Koorepumadi kompvekkide koostises olid vesi, kondenspiim, suhkur, koorevõi, kartulisiirup, sukaad (sidruni või apelsini), vanilliiniessents, konjak, piiritus (lisati lõhna, maitse ja säilitamise jaoks).

37. Suur kaalalaut

Vahtsõliina sovhoosi perräpruuvmiskaalalaut tetti alõvist lõunahe Jeedasmäele, Piusa oro veere pääle.

Ehituse tähtsüst näütäs tuu, et vallalõtegemisest tetti Tallinfilmi ringvaatõ palakõnõ ("Nõukogude Eesti" nr 1, 1979).

Parhilla' om Kotkapesä talo perremehel Taavi Tuvikõsõl tan Kotkapesä Köögi suidsuliha tuutminõ, Kotkapesä Puhkamiskeskus ja palkmajjo ehitämine.

Suurfarm

Vastseliina sovhoosi eksperimentaalne karjafarm rajati alevist lõunas asuvale Jeedasmäele, Piusa ürgoru servale.

Ehitise tähtsust oma ajas näitab asjaolu, et avamisest tehti Tallinnfilmis ringvaate pala („Nõukogude Eesti” nr 1, 1979).

Praegu on Kotkapesa talu peremehel Taavi Tuvikesel siin Kotkapesa Köögi suitsuliha tootmine, Kotkapesa Puhkekeskus ja palkmajade ehitus.

38. Aptiik

Vahtsõliina vana apteegihuunõ ehit' 1916–1917 valla maa pääle Läti peritollo aptiikri Olgert Dichrik. Uhkõ hoonõ' oll' kujonõma nakkava alõvi keskel ja jagasi tuu katõs.

1920. aastal ostõ apteegimaja Eugen Linno, kiä tekk' saman majan vallalõ ka poodi. Päält Linno välämaalõ minekit 1931. aastagal sai apteegi umanigus mag.pharm. Harri Madisson, kiä pidäsi aptiiki tuu riigistämiseni 1940. aastagal.

Apteek

Vastseliina põlise apteegihoone ehtas 1916–1917 valla maa peale Läti päritolu proviisor Olgert Dichrik. Uhke hoone asus kujuneva aleviku keskel ja jagas selle kaheks.

1920. aastal ostis apteegimaja Eugen Linno, kes avas samas majas lisaks koloniaalkaupluse. Pärast Linno lahkumist välismaale 1931. aastal omandas apteegi mag. pharm. Harri Madisson, kes pidas apteeki selle riigistamiseni 1940. aastal.

39. Magasiait

Valla magasiait ehitati 19. aastagasa lõpuaastil. 1909. aastal ehitati hoonõ' ümbre Vahtsõliina seldsimajas. Siin olli' Laulu- ja mängoseldsi üritüse', Kaitsõliidu, pritsimiihi ja tõisi ühingide pido'; tan naati joba 1930. aastil ka kinno näütämä.

Päält rajooni kultuurimaja vallalõtegemist ehitati hoonõ' ümbre Internaatkooli spordisaalis. Parhilla' om hoonõ' tühi.

Magasiait

Valla magasiait ehitati 19. sajandi lõpuaastatel. 1909. aastal ehitati hoone ümber Vastseliina seltsimajaks. Siin toimusid Laulu- ja mänguseltsi üritused, Kaitseliidu, tuletõrje ja teiste ühingute peod; samuti hakati siin juba 1930. aastatel kino näitama.

Pärast rajooni kultuurimaja avamist ehitati hoone ümber Internaatkooli võimlaks. Praegu seisab tühjana.

40. Laskmiskotus

Seo kotus om olnu laskmiskotus 1960. aastidõ lõpust pääle. Siin om treeneride Rein Põldoja, Ants Joonase, Uno Ruusa ja Üllar Tähe käe all harotanu ja olümpiamängölõ jõudnu Aivo Udras, Hillar Zahkna, Margus Ader, Sirli Hanni ja MM-võistluisilõ Tagne Tähe. Parhilla' triin Vahtsõliinan nuuri Võrolt peri olümpialanõ Janno Prants.

Lasketiir

See koht siin on olnud lasketiiruna kasutusel 1960. aastate lõpust. Siin on treenerite Rein Põldoja, Ants Joonase, Uno Ruusa ja Üllar Tähe käe all harjutanud ja jõudnud olümpiamängudele Aivo Udras, Hillar Zahkna, Margus Ader, Sirli Hanni ning MM-võistlustele Tagne Tähe. Praegu treeninib Vastseliinas noori Võrust pärit olümpialane Janno Prants.

41. Rätsep Waaksi maja

Vahtsõliina sai alõvigus 1922. aastal. Tuu aastaga sügüse and' Vahtsõliina valla volikogo vällä kats edimäst ehitüskrunti. Päält tuud nakaš Vahtsõliinan vahtsit majjo kerkümä egä aastak. Siin naksi' tüühü rätsepä', kangsepä', puutüümehe' ja tõõsõ' käsitüülise', alõvigun tetti vallalõ vahtsit puutõ, päält seldsimaja vallalõtegemist sai huu sisse seldsielo jne.

Edimädse krundi umanigus sai rätsep Gustav Waaks, kiä ehit' üte aastaga sinnä' ka maja pääle. Tedä peeti hääs rätsepmeistris.

Rätsep Waaksi maja

Vastseliina aleviku algusaastaks loetakse aastat 1922. Selle aasta sügisel andis Vastseliina valla volikogu välja kaks esimest ehituskrunti, mille järel hakkas Vastseliinas kerkima uusi elumaju igal aastal – siin hakkasid tööle rätsepad, kingsepad, tislerid ja teised käsitöölised, alevikus avati uusi kauplusi, seltskondlik elu sai hoo sisse peale seltsimaja avamist jne.

Esimese krundi omanikuks sai rätsep Gustav Waaks, kes ehitas sellele ühe aastaga maja. Ta oli hinnatud rätsepmeister.

42. Illa Raudiku sünnükotus

Seo maja asõmõl olnun majan om 10.01.1944 sündünü allviisportlanõ Illa Raudik. Tä võit' 1973 allviitsihiotsmisõn MM-il kats kulda ja kats hõpõt, 1969–1970 kibõhusallol EM-il kolm kulda ja üte hõpõ. Nõvvokogo Liidu meistrivõistluisil sai tä 1968–1977 kibõhusallol üte kulla, kats hõpõt ja viis pronksi ja allviitsihiotsmisõn katõssa kulda, viis hõpõt ja kolm pronksi. Tä om tulnu Eesti meistris 1968–1975 13 kõrral kibõhusallo ja 12 kõrral allviitsihiotsmisõn. Oll' Eesti kõgõ parõmb naissportlanõ 1973. aastagal. Ildamb om olnu ujomisoppaja.

Illa Raudiku sünnikoht

Selle maja asemel asunud majas on 10.01.1944 sündinud allveesportlane Illa Raudik. Ta võitis 1973 allveeorienteerumises MM-il kaks kulda ja kaks hõbedat ning 1969–1970 kiirusaladel EM-il kolm kulda ja ühe hõbedat. Nõukogude Liidu meistrivõistlustel sai ta 1968–1977 kiirusaladel ühe kulla, kaks hõbedat ja viis pronksi ning allveeorienteerumises kaheksa kulda, viis hõbedat ja kolm pronksi. Ta on tulnud Eesti meistriks 1968–1975 13 korda kiirusaladel ja 12 korda allveeorienteerumises. Oli Eesti parim naissportlane 1973. Ildamb om olnu ujomisoppaja.

43. Vastseliina universiteet

Vahtsõliina kihlkunnakoolis ehitet maja, midä rahvas naas kutsma universiteedis tuu hää vällänägemise ja korgõ oppamisõ tasõmö pärast.

Seon majan oll' Vahtsõliina kuul nikani ku 1975. aastagani.

2021. aastagal maia vahtsõndõdi ja sinnä' tetti 12 kortõrit.

Vastseliina universiteet

Vastseliina kihelkonnakooliks ehitatud maja, mida hakati rahvasuus kutsuma universteediks ilmselt esindusliku välimuse ja kõrge taseme pärast.

Selles tegutses Vastseliina kool kuni 1975. aastani.

2021. aastal renoveeriti see 12 korteriga majaks.

44. Meierei

Vahtsõliina piimäütisüs tetti joba edimädsel kuunolõkil Küläoron 17. hainakuu pääväl 1911. Edimäne meierei oll' Küläoron kerigu kõrval. Ku tuu 1914. aastagal maaha palli, otsust' ütisüs ehitä' meierei Vahtsõliina Piusa jõe kalda pääle, a tuu hoonõ' es piä' kukki kavva vasta. Niiskusõ pärast lei huunõhe vamm ja sainu sisse tull' lahkõ', kon oll' hiiril umbõlõ hää elo. Ku 1937. aastagal lövveti Tal' na sadaman Inglüsmaalõ minejä eksportvõiu Vahtsõliina võiukastist är koolnu hiir, tull' naada' ehitämä vahtsõt tüüstüst. Muudsa funktsionalistlik Vahtsõliina meiereihoonõ' sai valmis 1940. aastagal. Piimätüüstüs sai tan olla' 1972. aastagani, ku Võrol sai valmis suur piimäkombinaat. Hoonõ' jäi pikis aastis tühält saisma.

Pildi pääl om ineskine meiereihoonõ', miä palli är sõa lõpun.

Meierei

Vastseliinas asutati piimaühing juba esimesel koosolekul Külaoros 17. juulil 1911. a. Esimene meierei tegutses Külaorus kiriku kõrval. Kui see 1914. aastal maha põles, otsustas ühing ehitada meierei Vastseliina Piusa jõe kaldale, ent see hoone ei pidanud kuigi kaua vastu. Niiskusest lõi hoonesse vamm ja seintesse tekkisid õõnsused, kus hiirtel olid suurepärased tingimused elamiseks. Kui 1937. aastal leiti Tallinna sadamas Inglismaale saadetava eksportvõi Vastseliina võikastist hiirekorjus, tuli hakata ehitama uut tööstust. Moodne funktsionalistlik Vastseliina meiereihoone valmis 1940. aastal. Piimatööstus lõpetas siin 1972. aastal, kui Võrus valmis suur piimakombinaat. Hoone jäi tühjana seisma pikkadeks aastateks.

Fotol endine meiereihoone, mis põles sõja lõpus.

45. Laadaplats – ineskine spordiplats

1950. aastidõ lõpun ehitedi siiä' Vahtsõliina Internaatkooli spordiplats. Kooli direktoris oll' pikkä aigu parhilladsõ Võro vallavolikogo edemehe Georg Ruuda esä. Staadioni otsan oll' ujula, kost juusk' läbi jõõ vesi. Talvõl mängiti ujula ijä pääl hokki. 1995. aastagast pääle om plats olnu Vahtsõliina Maarahva laada keskpunktis.

Pildi pääl omma' Maarahva laada külälise' 1997. aastagal.

Laadaplats – endine staadion

1950. aastate lõpus ehitati siia Vastseliina Internaatkooli staadion. Kooli direktoriks oli pikka aega praeguse Võru vallavolikogu esimehe Georg Ruuda isa. Staadioni otsas oli ujula, kust voolas läbi jõe vesi. Talvel mängiti ujula jää peal hokit. Alates 1995. aastast on see plats olnud Vastseliina Maarahva laada keskmeks.

Fotol on Maarahva laada külastajad 1997. aastal.

46. Liiklusliin

Seo estakaat om osa inneskidsest liiklusliinast, miä ehitedi 1975.–1976. aastal Roland Oleski herksäl iistvõtmisõl Vahtsõliina vahtsõ koolimaja mano. Sääll oll´ kokko kats kilomeitret teid, üle 100 tiimärgi, valgusfuurõ, estakaat ja esiki raudtii. Taa oll´ üts parõmbit liiklusliinu Eesti NSVn. Tan kõrraldõdi Vahtsõliina keskkooli opilaisilõ opisõitõ. Pildi pääl om liiklusliina vallalõtegemine 1975. aastagal.

Liikluslinnak

See estakaad on osa kunagisest liikluslinnakust, mis ehitati 1975.–1976. aastal Roland Oleski entusiastlikul eestvedamisel Vastseliina uue koolimaja juurde. See hõlmas kokku kaht kilomeetrit teid, üle 100 liiklusmärgi, valgusfoore, estakaadi ja isegi raudtee. See oli üks eesrindlikumaid liikluslinnakuid Eesti NSVs. Siin korraldati Vastseliina keskkooli õpilastele õppesõitu. Pildil liikluslinnaku avamine 1975. aastal.

47. Hariduskivi

Vahtsõliina Hariduskivi vallalõtegemine oll´ 23. radokuu pääväl 2000. aastagal.

Kivi pääle om raot tekst, miä ütles, et kuul om haridusõ jakkumisõ tähtsä kotus, ja aastagaarv 2000.

Hariduskivi

Vastseliina Hariduskivi avamine toimus 23. veebruaril 2000.

Kivile on raiutud tekst: "Kool – hariduse järjepidevuse kandja. Anno 2000."

48. Vana vallamaja

Vahtsõliina ineskine vallamaja om arvada' kõgõ vanõmb maja alõvikun ja om ehitet 1870. aastil. 20. aastagasaa edeotsan ehitedi maja vahtsidõ nõudmiisi perrä ümbre. Põh'alikumb vahtsõndustüü tetti 1926, ku hoonõ' sai värvitüisist lavvust välimädse vuudri. Päält valdu kaotamist 1950. aastil oll' tan külänõvvokogo kandsalei, 1955–1998 latsiaid, parhilla' om elomaja.

Vana vallamaja

Vastseliina endine vallamaja on tõenäoliselt aleviku vanim hoone, ehitatud 1870. aastatel. 20. saj algul ehitati maja uute nõudmiste alusel ümber. Põhjalikum uuendustöö tehti 1926, kui hoone sai värvitud laudadest välisvoodri. Pärast valdade kaotamist 1950. aastal paiknes siin külänõukogu kantselei, 1955–1998 oli siin lasteaed, praegu eramu.

49. Vabahussõa mälestüssammas

Edimädsen ilmasõan ja Vabahussõan surmasaanuidõ ja verevä terrori ohvridõ mälestüssammas tetti Vahtsõliinan pidolidsõlt vallalõ 1931. aastagal alõvi keskplatsi pääl – Vabadusplatsi pääl. Samba lahi' är' nõvvokogodõ sõduri' 1948. aastaga põimukuun. Sammas panti jälki pistü 1988. aastagal vahtsõst luudu Vahtsõliina Muinsuskaitsõ seldsi iistvidämisel.

Vabadussõja mälestussammas

Esimeses maailmasõjas ja Vabadussõjas langenute ning punase terrori ohvrite mälestussammas Vastseliinas avati pidulikult 1931. aastal alevi keskväljakul – Vabadusplatsil. Sammas lõhuti augustis 1948 Nõukogude sõdurite poolt. See taasavati 1988. aastal vastloodud Vastseliina Muinsuskaitse Seltsi eestvõttel.

50. Köstri maja ja vana kihlkunnakooli maja

Tämbädseni alalõ püsünü köstri maja ehitedi 1862. aastagal ja om üts Vahtsõliina vanõmbit majju. A edimäne köstrimaja oll' saman paigan joba 1728. aastagal. 1730. aastagast pääle tüüt' Vahtsõliina kihlkunnakuul köstrimaja üten rehetarõn, a ildamb majan.

Ku vahtsõnõ kivist kihlkunnakooli maja 1883. aastagal valmis sai, jäi hoonõ' õnnõ köstri tarvitustõ.

Köstri maja ja vana kihelkonnakooli maja

Tänaseni säilinud köstrimaja ehitati 1862. aastal ja on üks vanimaid maju Vastseliinas. Esimene köstrimaja asus samas kohas aga juba 1728. aastal. Alates 1730. aastast töötas Vastseliina kihelkonnakool köstrimaja ühes rehetoas, hiljem aga majas.

Pärast uue kivist kihelkonnakooli maja valmimist 1883. aastal jäi hoone üksnes köstri kasutada.

